

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
член Комітету медичного і фармацевтичного
права та біоетики НААУ,
член Європейської асоціації медичного права (ЕАНЛ)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТЕРИЛІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Репродуктивні права людини є невід'ємною частиною особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її природне існування. На жаль, чинне законодавство України не дає визначення репродуктивних прав та не закріплює їх перелік. У найбільш загальному вигляді під репродуктивними правами слід розуміти передбачені законом можливості людини на здійснення та охорону свого репродуктивного здоров'я, у тому числі на вільне прийняття рішень щодо народження чи відмови від народження дитини як у шлюбі, так і поза шлюбом. Реалізація репродуктивних прав здійснюється шляхом отримання медичних, соціальних, консультаційних та інформаційних послуг у цій сфері.

Одним з репродуктивних прав людини слід вважати право на добровільну стерилізацію. Незважаючи на те, що стаття 281 ЦК України [1] закріплює можливість стерилізації людини у якості одного з елементів права на життя, на нашу думку, таке

право відноситься саме до репродуктивних. Адже хірургічна стерилізація передбачає незворотне позбавлення здатності організму людини до репродукції, тобто до відтворення собі подібних.

Слід зазначити, що протягом 2017–2018 рр. українське законодавство у сфері стерилізації людини зазнало значних змін. Зокрема Законом України від 14.11.2017 року з ч. 5 ст. 281 ЦК України та ст. 49 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [2] (далі — Основи) було виключено положення щодо можливості примусової стерилізації недієздатних осіб за медичними показаннями за згодою їх опікунів. Цей позитивний крок було виконано на вимогу підпункту 7 пункту 60 Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р [3], з метою поліпшення стану забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян. Як наслідок втратив чинність наказ МОЗ України «Про застосування методів стерилізації громадян» від 6 липня 1994 року № 121, який встановлював перелік медичних показань для проведення хірургічної стерилізації та порядки застосування методів хірургічної стерилізації жінок та чоловіків.

Вказані зміни обумовлені всесвітньою тенденцією до заборони примусової стерилізації. Зокрема Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 року відносить примусову стерилізацію до злочинів проти людяності (стаття 7); Рекомендація Рес (2002) 5 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи про захист жінок від насильства від 30.04.2002 року проголошує необхідність заборонити аборти, стерилізацію статевих органів, вживання протизаплідних засобів, що здійснюються під примусом (пункт 35 Додатку).

Відтак слід констатувати, що сьогодні в Україні стерилізація може відбутись лише за бажанням повнолітньої фізичної особи, тобто є добровільною. У деяких зарубіжних країнах добровільна інформована згода на стерилізацію доповнена додатковими умовами. Наприклад, у Фінляндії повнолітня особа може пройти оперативне медичне втручання зі стерилізації,

якщо наявні побоювання про те, що нащадки можуть страждати серйозними хворобами, а також у випадках, якщо особа сприймає себе як представника іншої статі та живе у відповідності з такими уявленнями [4, с. 78–79]. У зв'язку з цим скасування або уточнення потребує така умова стерилізації, як «за медичними показаннями», що закріплена у ст. 49 Основ.

При аналізі медичної стерилізації слід погодитись із тезою про те, що **відмова від репродукції зачіпає не тільки права особи, яка надала згоду на медичне втручання, але й права її дружини (чоловіка)**. Неможливість до зачаття визнається багатьма країнами світу однією з підстав для розірвання шлюбу. Не виключенням є й Україна. Зокрема у ч. 2 ст. 49 та ч. 2 ст. 50 СК України [5] йдеться про те, що небажання чоловіка (дружини) мати дитину або нездатність його (її) до зачаття дитини може бути причиною розірвання шлюбу. Водночас ст. 49 Основ вимагає згоду на стерилізацію лише в особи, яка має бажання здійснити таке оперативне втручання. Розголошення намірів такої особи лікарем має кваліфікуватись як розголошення лікарської таємниці (ст. 40 Основ) та матиме відповідні негативні правові наслідки.

З іншого боку, ч. 2 ст. 54 СК України встановлює наступне правило: «Усі найважливіші питання життя сім'ї мають вирішуватися подружжям спільно, на засадах рівності. Дружина, чоловік мають право противитися усуненню їх від вирішення питань життя сім'ї». Вказану норму слід розглядати як підставу для обов'язкового прийняття сімейних рішень на ґрунті консенсусу між подружжям. Продовженням такої позиції виступає не тільки обґрунтування обов'язкового консультування подружжям між собою при здійсненні репродуктивного вибору. Деякі вчені наполягають на необхідності нормативного встановлення можливості позовного захисту у подібних ситуаціях. Тобто чоловік (дружина) має право звернутися до суду з позовом про встановлення заборони вчиняти певні дії або, навпаки, зобов'язати іншого з подружжя вчинити певні дії. Однак превалює позиція вчених про те, що право не може втручатись у суто особисту сферу. Фахівці вважають, що оскільки жінка у подібних випадках виступає більш обтяженою стороною, то

пріоритет має віддаватись саме їй. Волевиявлення жінки має стати точкою відліку для меж правового регулювання. Якщо ж консенсусу не досягнуто, сім'я може розпастися за заявою зацікавленої особи [6, с. 37].

Література

1. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я [Електронний ресурс] : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/ed20190101>
3. Про затвердження Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/501/2015>
4. Салагай О. О. Регулирование медицинской стерилизации человека: сравнительно-правовой анализ и некоторые аспекты совершенствования национального законодательства Российской Федерации / О. О. Салагай // Журнал российского права. 2009. № 7. С. 75–83. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/v/regulirovanie-meditsinskoy-sterilizatsii-cheloveka-sravnitelno-pravovoy-analiz-i-nekotorye-aspekty-sovershenstvovaniya>
5. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
6. Романовский Г. Б. Законодательство о репродуктивных права в странах СНГ / Г. Б. Романовский // Медицинское право. 2010. № 5. С. 34–39.